

possibilities and interests of every child. All this requires creativity from the side of teachers and parents. The main aims of the concept of personality-oriented education is to encourage creativity, to find new ways of decision, to realize needs of preschool children, to pay attention of teachers and parents to all forms of creative activity of every child; to expose ability to see the potential of each pupil; to develop children's self-esteem, which would stimulate them to creative activity.

Keywords: psychological and pedagogical accompaniment, creativity, child's creativity, creative potential of personality, organizational and pedagogical terms.

УДК 37(09)

Дьоміна В. В.*

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНОСТІ ДІВЧАТ У ПЕДАГОГІЧНОМУ ЕПІСТОЛЯРІЇ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

У світлі сучасного стану духовного відновлення України, в умовах повернення до національних і загальнолюдських ідеалів, у центрі уваги педагогічної науки перебуває питання відродження інституту сім'ї, формування світоглядних позицій молодого покоління щодо подружнього життя.

У запропонованій статті автором доводиться актуальність педагогічних порад видатного вченого щодо формування у дівчат відповідальності, чуйності, вірності та розуміння власного призначення, підготовка їх до ролі дружини та матері. Визначено значення педагога та родини у сучасному процесі формування моральних переконань майбутніх жінок.

Ключові слова: батьки, відповідальність, виховання, лист, материнство, моральність, сім'я, школа.

Сучасні процеси реформування педагогічної галузі спрямовані на консолідацію суспільства навколо проблеми морального виховання молодого покоління. Саме тому не втрачає своєї актуальності ґрунтовне вивчення педагогічного досвіду видатного вченого В. Сухомлинського, оскільки на сторінках його епістолярної спадщини висвітлюється такі важливі питання, як: необхідність морального виховання молоді, формування відповідальності, розуміння кохання як мудрої вічної людської краси. Проблема формування моральності молодого покоління дівчат найширше представлена у педагогічно-епістолярному творі видатного педагога «Лист до дочки».

Велику увагу дослідженню епістолярної спадщини В. Сухомлинського та розкриттю її виховних можливостей приділяють М. Антонець, Я. Журецький, Г. Мазоха, Л. Мамчур, І. Наливайко, О. Сухомлинська, В. Чорна. Проблему морального виховання молоді, підготовку їх до подружнього життя, відповідальності у спадщині видатного педагога В. Сухомлинського висвітлено в публікаціях Г. Бучківської, Я. Запорожець, Т. Кравченко, О. Семеренської, О. Петренко, Л. Петрук, Л. Ткачук, І. Чабаненко та інших дослідників.

Метою статті є розкриття виховних можливостей епістолярної спадщини В. Сухомлинського щодо формування моральності у дівчат.

Передчасна смерть видатного педагога завадила завершити роботу над книгою, яку Василь Олександрович планував присвятити батькам, як першим і основним вихователям дітей. Попри незавершеність матеріалів, книга «Батьківська педагогіка» вийшла у друк. До її змісту увійшли оригінальні оповідання, приклади з особистого виробничого досвіду видатного гуманіста, а також «Лист до дочки», в якому автор запропонував і вдало розв'язав актуальні для всіх часів педагогічні питання: формування високої моральності, джерельності почуттів, і найважливіше – мудрого кохання.

«Лист до дочки» В. Сухомлинський присвятив хвилюючій темі для молоді – коханню: мудрий батько пояснив донці, що таке сімейні стосунки, подружня вірність

* © Дьоміна В.В.

і відповідальність, життєва мудрість. Наскрізними у листі є роздуми педагога про дівочу гідність, пристрась, гордість, недоторканість. Свою особисту місію він вбачав у тому, щоб його дитина пізнала щастя справжнього мудрого кохання, творення нового життя. «Мое заповітне бажання – передати тобі ту життєву мудрість, яку називають умінням жити, – звертався Василь Олександрович до доньки. – Хочеться, щоб з кожного батьківського слова, як з малого зернятка, народжувалися паростки твоїх власних поглядів і переконань» [6, с. 241].

Використовуючи метод прикладу, педагог спирається на особистий досвід. Автор в епістолі розповідає, що в роки ранньої юності його теж цікавила та хвилювала тема кохання. Видатний гуманіст з ніжністю згадує свою бабусю Марію, яка відкрила перед ним світ казки, рідного слова, краси людської душі. Василю Олександровичу було шістнадцять, коли він уперше спитав у бабусі, що таке кохання. «Кожну істину вона вмiла роз'яснити казкою, – зазначав В. Сухомлинський. – Дивовижна людина, якій я завдячую всім, що увійшло в мою душу прекрасного й мудрого» [там само].

Почуття – різноманітні за характером, структурою і психологічним механізмом сприйняття кожною людиною окремо. Почуття кохання це один із найскладніших видів духовного переживання, найсильніше із почуттів людини. Розглядаючи його крізь призму естетичного відчуття, ми маємо невичерпне джерело інтелектуальної насолоди. Великий майстер зазначав, що саме здатність людини відчувати чисту людську любов робить її Людиною. Той, хто не вмiє кохати, не підноситься до найвищої людської краси, на думку В. Сухомлинського, – є лише істотою, яку народила людина.

Справжнє лихо Василь Олександрович убачав у тому, що молодь, відчувши статевий потяг, відразу прагне до його задоволення, вважаючи при цьому, що це і є справжнє людське кохання. Людинознавець стверджував, якщо в подружньому житті не буде нічого, крім статевого потягу, то така сім'я буде здатна лише народжувати нещасних дітей. Виховуючи доньку як майбутню дружину та матір, педагог заповідав їй у коханні, насамперед, убачати мудру любов, відповідальність, духовну красу та високу моральність.

Коріння жіночого духовно-психологічного рабства, на думку Василя Олександровича, iде від емоційного невігластва. Застерігаючи доньку від страшних помилок, мудрий батько наголошував, що дівчині не можна безвладно пливти на хвилі бездумних емоцій та жаги скороминущої втіхи. Прагнення щастя, насолоди, повноти свого духовного життя повинно робити дівчину мудрою та мужньою. «Статевий потяг, – пояснював В. Сухомлинський донці, – не облагороджений мудрістю, – це велике зло, яке підстерігає тебе в житті». На думку педагога, це зло посилюється тим, що юнак просто не готовий морально та духовно до кохання, подружнього життя й батьківства. Фізично готова до батьківства людина, за станом морального розвитку нерідко ще є дитиною. І таку дитину В. Сухомлинський називав страшною, вона може стати батьком. Таке страшне лихо Василь Олександрович розглядав як суспільну, соціальну проблему.

Із глибин педагогічної мудрості батько радив не лише своїй донці, а й усім дівчатам бути «розбірливими і перебірливими – не бійтеся цього, якщо тільки ваша розбірливість поєднується з жіночою мудрістю і мужністю, якщо тільки вона не виливається у легковажність» [6, с. 249]. На думку Василя Олександровича, гармонія в сімейних стосунках настає іноді тоді, коли моральним володарем, джерелом високої духовності буде жінка.

У «Листі до дочки» В. Сухомлинський людське життя розглядав як бінарну взаємодію двох сфер. З одного боку, він визначає працю людини на виробництві, її суспільне обличчя і громадянську творчість, її обов'язок перед народом і суспільством, а з другого, – сфери духовно-психологічних і морально-естетичних відносин: сім'я, діти, обов'язок батьків перед власними нащадками, дітей перед батьками. Педагог наголошував, що у другій сфері свого життя людина нерідко є невігласом, негідником чи рабом, і кожна така вада – це соціальне зло. Саме в гармонійній, єдності суспільної

сфери особистості з її внутрішнім, духовно-психологічним і морально-естетичним обличчям народжується високоморальна, гідна людина [6].

Уже з часів отроцтва й ранньої юності В. Сухомлинський вважав необхідним виховувати та розвивати моральність і духовність, формувати загальнолюдські цінності як домінуючу у структурі особистості, бо саме розвиненість духовно-психічної та морально-етичної сфери слугує підґрунтям для почуття мудрої любові. Звертаючись до доньки, він прохав її замислитися над тим, що необхідно «творити свої власні сили, сили своєї душі для любові, яку треба пронести через усе життя» [там само, с. 248].

Торкаючись тонкої та делікатної сфери інтимного життя людини, В. Сухомлинський указав на необхідність виховання культури бажань особистості. «Кохання людське – це висока людська культура, – стверджував педагог. – По тому, як людина любить, можна зробити безпомилковий висновок про те, яка вона людина. Тому що в коханні найбільш яскраво виявляється відповідальність за майбутнє» [там само, с. 251].

Наводячи велику галерею життєвих прикладів, В. Сухомлинський прагнув застерегти доньку від помилок, яких припускається багато дівчат і за які їм доводиться дуже дорого платити: щастям, радістю, здоров'ям, а іноді й життям. «Людське кохання, – наголошував педагог, – повинно бути не тільки красивим, відданим, вірним – а й мудрим і обачливим» [там само, с. 244]. Батько заповідав пам'ятати, що в світі існує не лише краса і благородство, а й зло, підлість, тому серце дівчини має бути як добрим, так і вимогливим.

Педагог-гуманіст на сторінках «Листа до дочки» намагався розкрити природу «страшної бабської філософії»: «Він мене б'є, а я його кохаю». В. Сухомлинський зазначав, що боляче і страшно зустрічатися з нею у житті, таке приниження Людини є шляхом до деградації не лише окремої нації, а і людства в цілому.

Причиною страшного духовного рабства жінки, нерозвиненості моральної сфери особистості людинознавець бачив у недосконалому вихованні школи й сім'ї. Процес формування найважливішого людського почуття відбувається стихійно. Василь Олександрович зазначає, що, як правило, делікатні питання кохання вчителі та батьки обходять, а для деяких – це взагалі заборонена тема. Висловлюючи думки щодо місії школи у інтимній сфері людського життя – духовної підготовки до шлюбу, сім'ї, дітонародження, виховання дітей, педагог-гуманіст наголошував, що школа, не робить найголовнішого – не вчить жити.

Загальноприйнятою істиною є те, що коли юнак склав іспит й отримав атестат, то він готовий до життя; а дівчина, коли навчилася виконувати складну чоловічу роботу, одразу відчуває себе рівною з чоловіком, і ця рівність забезпечить моральну незалежність й щастя. Таке твердження, на думку В. Сухомлинського, є хибним і не припустимим, бо найголовнішим у житті людини він вважав творення людини, продовження себе в дітях. Учителі сприймають своїх учнів лише як дітей, а не як завтрашнього громадянина, чоловіка чи жінку, батька чи матір.

Виданий учений з білєю у душі визнавав, що сімнадцятирічні учні йдуть в доросле життя зрілими фізично для того, щоб народжувати дітей, але незрілими духовно, щоб кохати й виховувати. На думку педагога, саме в єдності кохання та виховання полягає творення людини – найскладніша й найрадісніша праця. Учений наполягав, що завданням школи є виховати людину в її гармонійній єдності: громадянина й трудівника, люблячого й вірного чоловіка й батька, і матір.

В. Сухомлинський вважав сім'ю найголовнішою ланкою процесу виховання дитини, формування в неї громадянських, духовних, моральних, естетичних почуттів. Запорукою правильного сімейного виховання на думку педагога є взаємини між батьками, які ґрунтуються на взаємоповазі, турботі, розумінні, коханні. Учений наполягав на необхідності моральної підготовки молоді до створення сім'ї та виконання відповідальної місії батьків.

Українська дослідниця О. Петренко звертає увагу, що любов між подружжям як передумова любові до дітей сама по собі не є силою, яка сприяє правильному їх вихованню. Тільки злиття воедино батьківської любові та родинного обов'язку сприяють гармонійному розвитку дитини [3].

Великим досягненням В. Сухомлинського як педагога-гуманіста стало створення в Павлівській школі духовного культу Матері. Материнство розглядалося педагогом як найвищий рівень духовного та фізичного розвитку жінки. Особистість жінки, інтелектуально розвинутої, високоморальної, творчої, лише в поєднанні з виконанням ролі матері, на думку В. Сухомлинського, досягає гармонійності, соціальної значущості.

Проблема материнства є надзвичайно складною. Оскільки, народжуючи дитину, жінка повинна мати не лише високий рівень моральної, інтелектуальної, естетичної культури, а й зуміти передати це своїй дитині. Готовність до найвідповідальнішої роботи – творення людини, громадянина – є важливою ланкою щасливого материнства. Виховання любові до рідної землі, родини, свого народу; виховання громадського обов'язку перед країною, суспільством; формування об'єктивних уявлень про історію розвитку власної нації; вироблення високої етики міжнаціональних стосунків; слутування загальнолюдським ідеалам – усе це материнський обов'язок, яким жінка дарує майбутнє не лише нації, а й людству.

Швейцарський педагог Й. Песталоцці був переконаний, «що лише мати може закласти основу морального виховання людини. Материнський інстинкт опирається на чуттєве сприйняття і є природним засобом морального виховання» [7, с. 299]. Педагог наголошував, що природовідповідна турботливість матері про власну кровинку має знаходитися у гармонії її розуму та серця.

Провідне місце у вихованні майбутньої матері В. Сухомлинський надає формуванню почуття відповідальності. Педагог стверджував, що з перших хвилин, коли в дівчині починає прокидатися жінка, їй необхідно пам'ятати, що тепер вона відповідає не лише за себе, а й за ту майбутню людську істоту. «Так призначено природою, – стверджував педагог, – але природа – це лише будівельний матеріал для творення прекрасного – майбутнього людського життя, – а творити ж тобі, майстром-скульптором бути тобі разом з тією людиною, яка покохає тебе і яку покохаєш ти» [6, с. 247].

Мати відіграє найважливішу роль у житті дитини, її психологічна готовність до виховання є важливим фактором у процесі формування моральних переконань особистості. На думку О. Петренко, головне у вихованні – створити у дитини відчуття того, що її люблять і про неї турбуються, забезпечити теплий емоційний контакт між матір'ю і дитиною [3].

У зміст поняття материнської любові видатний гуманіст укладав одухотворену високу сутність, яка спроможна вдихнути в маленьку істоту людини красу. Дитина – це спадкоємець цілого роду, маленька частина генетичного ланцюга цілої нації, її народження педагог розглядав у контексті важливої відповідальності перед усіма минулими і прийдешніми поколіннями. В. Сухомлинський стверджував, що «дівчина з молоком матері повинна увібрати в себе ту істину, що кохання – це відповідальність». Видатний педагог вважав, що маленька людина повинна розуміти, що кожен її вчинок накладає певний відбиток на оточуючих людях: друзях, товаришах, учителях, батьках. На думку Василя Олександровича це є складний процес творення духовних сил людини.

Формуючи правильне розуміння кохання, сімейного кохання, сімейного життя й материнства, Василь Олександрович порівнював жінку з майстром-скульптором, яка тримає у своїх руках благородний камінь мармур. І саме вона може зробити з цього каменю прекрасну квітку, троянду, яка не буде поступатися своєю красою. Педагог стверджував, що майстер-скульптор бачив квітку в мертвому шматку каменя, і лише після його величезних зусиль із глибини мертвої матерії виступлять обриси живої краси – краси рукотворної, створеної людиною. Кохання, на думку педагога, і є цією рукотворною красою.

Отже, епістолярій видатного вченого В. Сухомлинського несе у собі могутній виховний потенціал, основою якого є шанобливе ставлення до жінки. Слід відзначити, що видатний педагог-гуманіст мав своє особливе бачення щодо проблем виховання молодих дівчат, майбутніх матерів, яке він вдало виклав у епістолярному творі «Лист до дочки». В епістолі В. Сухомлинський розкривав біологічну сутність жінки, її духовне багатство і красу. Жінка – оберег будь-якої сім'ї. Від неї та її ролі в родині залежить мир і злагода, а в кінцевому рахунку могутність суспільства.

До перспектив подальших розвідок у даному напрямку слід віднести вивчення проблем морального виховання майбутніх матерів та формування етики сімейних стосунків молодого покоління у педагогічній спадщині В. Сухомлинського.

Література:

1. Запорожець Я. Формування культури взаємовідносин особистості в контексті ідей В. Сухомлинського / Я. Запорожець / Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон, 2009. – Вип. 53. – С. 208-213.
2. Кравченко Т. Ціннісні підходи до шлюбних стосунків: стереотипи та реальність / Т. Кравченко / Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон, 2009. – Вип. 53. – С. 414-417.
3. Петренко О. Б. Виховання любові до матері у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського : дис... канд. пед. наук : спец. 13.0.01 / Оксана Борисівна Петренко. – К., 1999. – 203 с.
4. Петренко О. Б. Проблема статевого становлення соціалізації особистості у педагогічній спадщині Василя Сухомлинського : монографія / Оксана Борисівна Петренко. – Рівне : РДГУ. Видавець Олег Зень, 2008. – 191 с.
5. Сухомлинская О. В. Этюды о В. А. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / О. В. Сухомлинская. – Харьков : АКТА, 2008. – 429 с.
6. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / Василь Олександрович Сухомлинський; [вступ. стаття В. Ф. Шморгун]. – К. : Рад. школа, 1978. – 263 с.
7. Хрестоматия по истории зарубежной педагогики / [авт. текста А. Пискунов]. – М. : Просвещение, 1981. – 528 с.
8. Чабаненко І. Формування ціннісного ставлення до любові як складової статевого виховання в педагогічній спадщині В. Сухомлинського / І. Чабаненко / Педагогічні науки : зб. наук. пр. – Херсон, 2009. – Вип. 54. – С. 233-237.

Дёмина В. В.

ПРОБЛЕМА ФОРМИРОВАНИЯ МОРАЛЬНОСТИ ДЕВУШЕК В ПЕДАГОГИЧЕСКОМ ЭПИСТОЛЯРИИ В. СУХОМЛИНСКОГО

В свете современного состояния духовного обновления Украины, в условиях возвращения к национальным и общечеловеческим идеалам, в центре внимания педагогической науки находится вопрос возрождения института семьи, формирование мировоззренческих позиций молодого поколения относительно супружеской жизни.

Именно поэтому в данной статье автор акцентирует на актуальности педагогических советов выдающегося ученого изложеного в эпистоле относительно приучения девушек к ответственности, чуткости, верности, понимания собственного предназначения, подготовка их к роли жены и матери. Определяется значение педагога и семьи в современном процессе формирования нравственных убеждений будущих женщин.

Ключевые слова: воспитание, материнство, нравственность, ответственность, письмо, родители, семья, школа.

Domina V. V.

PROBLEM OF FORMING OF MORALITY AMONG GIRLS IN V. SUKHOMLYNSKIY'S PEDAGOGICAL EPISTOLARY

In light of current state of spiritual renewal of Ukraine, according to national and universal ideals, the focus of pedagogical science is directed to questions of revival of family, forming of positive attitude of young generation to family values. That is why in the article on the basis of pedagogical analysis of epistolary works «Letter to his daughter», it is presented the problem of education of

contemporary generation of young girls. The author examines the process of forming of girls in the spirit of responsibility, sensitivity, loyalty, understanding of their own purposes, preparing them for the role of wife and mother. It is determined value of teacher and family in the forming of modern moral convictions of future women. Modern educational processes aimed to consolidate society around moral education of young generation. That is why study of actual teaching experience of outstanding scientist V. Sukhomlynskiy has very important meaning, on the pages of his epistolary heritage it is highlighted significant aspects such as need for moral education of youth, forming of sense of responsibility, understanding, love. Sukhomlynskiy's epistolary can discover biological nature of women, their spiritual wealth and beauty. Woman is a talisman of any family. The role of woman is constantly growing now. The success in the family depends on peace and harmony. Problem of forming of morality among girls is still actual and it needs solution in the conditions of development of Ukrainian State.

Keywords: education, letter, morality, motherhood, parents, responsibility, school, family.

УДК 37 (477) (092) «1918/1970»

Іваніків Н. М.*

В. СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО ДЖЕРЕЛО ЖИВЛЕННЯ ДИТЯЧОЇ ДУШІ

У статті розглянуто аналіз педагогічної спадщини В. Сухомлинського, який засвідчує, що педагог неодноразово звертався до матеріальних і духовних скарбів рідного краю як невичерпного джерела виховання. Мало не у кожному його творі мовиться про вплив рідної природи на формування особистості дитини, та невичерпну сутність, цього «вічного» впливу. У роботі проаналізовано деякі особливості краєзнавчого принципу у навчанні дітей молодшого шкільного віку. Досліджуються проблеми розвитку особистості, мотиваційна сфера у процесі вивчення рідного краю. Проаналізовано ефективність початкового навчання і виховання в процесі краєзнавчої діяльності.

Ключові слова: рідний край, краєзнавство, краєзнавча діяльність, виховання, патріотизм, молодший шкільний вік.

Могутнім і невичерпним джерелом духовності, моральності і культури суспільства є любов до рідного краю, його безцінних багатств, глибока пошана до віковичних традицій свого народу. Високе поняття Вітчизни починається від рідного міста, села, вулиці, від рідного порогу. Воно передається з покоління в покоління з молоком матері, чарівною мелодією народної пісні, поетикою рідної мови. Любов до малої Вітчизни – це те, без чого неможливі ні справжній всеукраїнський патріотизм, ні пов'язана з ним повага до інших народів, до загальнолюдських цінностей та ідеалів.

Але мало любити свій край – його ще треба знати. Знання рідного краю не просто збагачує і звеличує людину, воно служить своєрідним містком, що єднає покоління минулих з поколіннями прийдешніми. Пошана до традицій давньої культури та славного минулого творить тривкі основи теперішності й є запорукою майбутнього.

Сучасні умови життя змушують шукати нові, більш ефективні форми і методи навчання, спрямовані на формування нової генерації людей з високими ідеалами, моральними і національними цінностями. Важливу роль доцільно приділити патріотичному вихованню дітей та юнацтва, у змісті якого центральне місце займає шкільне краєзнавство. У процесі краєзнавчої роботи учні самостійно засвоюють навчальний матеріал, набувають навичок необхідних у житті, готуються до практичної діяльності та розширюють загальноосвітні знання.

Ідея використання краєзнавчих матеріалів у процесі навчання була обґрунтована в працях Я. Коменського, М. Ломоносова, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинського. На важливість краєзнавства неодноразово наголошували І. Вагилевич, М. Галуцинський, І. Франко, І. Юцишин. Важливого значення вивченню минулого рідного краю надавав видатний

* Іваніків Н. М.